

poznavanju preteklosti v lokalnem okolju in mu pomaga pri podpori vsebin, ki jih lahko usmeri v turistično promocijo kraja.

Bojana Aristovnik

France Bevk, književnik in politik (1890–1970)

Razstava Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici,
1. september – 30. november 2020

Letos minevata okrogli obletnici rojstva in smrti Franceta Bevka, pisatelja, politika, prevajalca, velikega narodnjaka in domoljuba ter nasploh vsestranskega človeka. V Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici smo njemu v spomin pripravili priložnostno razstavo, ki je od 1. septembra dalje na ogled v preddverju arhiva. Na dvanajstih panojih je razstavljenih okoli šestdeset dokumentov, ki se hranijo v fondih in zbirkah arhiva (v osebnih fondih, fondih s področja uprave, izobraževalnih, kulturnih in političnih organizacij ter v zbirki fotografij). Gre za uradne dokumente, pisma in fotografije, ki želijo obiskovalce popeljati po Bevkovi življenjski poti in ga prikazati v različnih vlogah, pri različnih delovnih nalogah. Na naslovnem panoju je Bevkova podoba v lesorezu, ki jo je leta 1939 ustvaril slikar Jože Srebrnič, Bevkov sodobnik in prijatelj. Sledijo dokumenti, nastali pred prvo svetovno vojno, v Bevkovih dijaških letih, ko je med leti 1908 in 1913 obiskoval učiteljsiše v Kopru in Gorici ter za tem nekaj časa poučeval v Orehku pri Cerknem. Z razglednice, ki jo je leta 1916 pisal prijatelju Alojziju Resu, je razvidno, da je v Orehku ustvarjal novelo *Kajn* in čakal na poziv v vojsko. Konec prve svetovne vojne je dočkal na vzhodni fronti in se od tam srečno vrnil domov. Čas med obema vojnama je od leta 1920 dalje preživel na Primorskem, kjer je bil, kot velik narodnjak in neutrudljiv borec za osvoboditev Primorske izpod fašizma, nenehno pod policijskim nadzorstvom in večkrat tudi zaprt. Veliko se je ukvarjal z uredniškim delom. Iz tega obdobja je razstavljeno tudi za-

nimivo Bevkovo pismo glasbeniku Srečku Kumarju, v katerem Bevk, takrat urednik revije Mladika, spregovori o sprejemanju kritike: »...opazujem že dolgo, da je tržaški krog silno občutljiv in da težko prenese kritiko. To je nedostatek. Od vsakega mnenja, četudi izvira iz osebnosti, se da izluščiti nekaj zdravega jedra. Saj nismo sami Gregorčiči. /.../ Ne, nismo nedotakljivi, ravno radi tega ne, ker nismo brez pregreška vsi, od prvega do zadnjega. /.../ Mene je sram, če me kdo hvali. Edino eno imamo, tega si ne smemo pustiti vzeti, to je, da smo pridni in da delamo v dobri volji in veri. Vse drugo je bežno, komaj temelj smo za stavbo, kaj šele stavba sama!« (PANG 892 Kumar Srečko, t. e. 1, a. e. 4). Največ razstavljenih dokumentov je iz obdobja druge svetovne vojne in takoj po njej, ko je Bevk igral pomembno vlogo v slovenskem političnem življenju. Po kapitulaciji Italije leta 1943 je odšel v partizane, bil je predsednik Pokrajinskega narodno osvobodilnega odbora za Slovensko primorje in Trst, po koncu vojne si je zelo prizadeval za priključitev Primorske k Jugoslaviji. Bil je govornik na številnih ljudskih zborovanjih, udeležil se je zasedanja prve povojne slovenske vlade v Ajdovščini in tudi pariške mirovne konference. Iz raznih krajev Slovenije je takrat prejemal številna pisma podpore v boju za slovensko nacionalno mejo. Zaradi krivično postavljene meje in izgube regijskega središča Goriške je doživljal veliko bolečino in upal, da se bodo razmere spremenile. Ob proslavi priključitve dela Primorske k Jugoslaviji leta 1947 je na shodu v Šempetru pri Gorici izrekel znameniti stavek: »Zgradili bomo Novo Gorico, toda stari se kljub temu ne bomo nikdar odrekli,« ki je dobil mesto tudi na naslovnici prve številke glasila Nova Gorica, izdanem novembra 1947 ob začetku gradnje novega središča. Danes vemo, da se pričakovanja Franceta Bevka in številnih drugih ljudi, da se bo meja spremenila, niso uresničila. Razstavljeni dokumenti kažejo tudi, da so se na Franceta Bevka kot politika, književnika in javno osebnost nasploh znanci in prijatelji ter tudi ljudje, ki ga osebno niso poznali, pogosto obračali s prošnjami za pomoč v različnih življenjskih situacijah. Iz njegovih odgovorov je zaznati posluš za težave ljudi, a hkrati zavezanost pravičnosti. Leta 1954 se je na primer na prošnjo dveh žensk, ki sta mu zaupali svojo stanovanjsko stisko, obrnil na Občinski ljudski odbor Branik z besedami: »...priporočam, da bi imeli v evidenci njun primer in ga čimprej vzeli v pretres, kolikor niso drugi bolj potrebni in upravičeni, da bi se jim pred njima ugodilo.« (PANG 87 Občinski ljudski odbor Branik, t. e. 3, a. e. 27). France Bevk, eden izmed vidnejših ustvarjalcev slovenske mladinske književnosti, je bil tudi velik prijatelj mladih. V želji, da bi jih čim več navdušil za branje, je skupaj z drugimi književniki pogosto obiskoval šole, se srečeval z učenci in jim bral svoja dela. Njegov obisk je bil za šole pomemben dogodek, ki so ga običajno zabeležile v šolskih kronikah, kar je razvidno tudi na razstavi. Prav tako je Bevk pogosto nastopal kot govornik na javnih prireditvah, kamor so ga kot vsestranskega kulturnega delavca vabile številne organizacije in ustanove iz raznih krajev. Razstava se zaključuje z dokumenti, nastalimi po Bevkovi smrti. Umril je 17. septembra leta 1970, prav na svoj 80. rojstni dan, v ljubljanskem kliničnem centru. Odbor kulturnikov in politikov je poskrbel za državni pogreb. Po žalni komemoraciji in slovesu v Ljubljani so krsto pripeljali v Novo Gorico, kjer so tudi organizirali žalne slovesnosti. Iz občinske stavbe je množica ljudi pospremila Bevka k zadnjemu počitku na solkansko pokopališče. Razstavljenih je več fotografij pogrebne slovesnosti ter tudi dokumenti o poimenovanju goriške knjižnice po Francetu Bevku in postavitvi spomenika njemu v spomin v Novi Gorici. France Bevk je imel rad Goriško. Ob svojem bivanju v Rožni Dolini, kjer sta si z ženo zgradila hišo, je rad zahajal preko meje v »staro« Gorico in obujal spomine na svoje dolgoletno ustvarjanje v tem mestu, skoraj dnevno je prihajal tudi v Novo Gorico. Redno je obiskoval knjižnico, podpiral njen razvoj in ji poklanjal svoja dela. Delovna skupnost knjižnice je zato že dan po njegovi smrti predlagala poimenovanje knjižnice po pokojnem pisatelju, kar je Skupščina občine Nova Gorica nemudoma storila. Že marca 1971 je bil ime-novan tudi odbor za postavitve spomenika Francetu Bevku, ki je pretresal več

možnih lokacij spomenika. Kot neprimerno je ocenil postavitev ob Bevkovi hiši v Rožni Dolini in ponudil štiri možnosti: pred trgovskim središčem na vogalu med Kidričevo in takratno Leninovo ulico (danes Bevkov trg), pred gimnazijo in osnovno šolo, v parku ob avtobusni postaji in ob magistrali. Goriška knjižnica je predlagala, da se namesto spomenika Bevku v spomin zgradi stavba za knjižnico, a se to takrat ni zgodilo. Leta 1973 je bil v parku ob Kidričevi ulici (magistrali) Bevku postavljen kip, ki ga je izdelal domačin Boris Kalin. Kalinovo delo je tudi Bevkov doprski kip, ki krasi njegov grob na pokopališču v Solkanu. Na zadnjem razstavnem panoju so prikazani dokumenti, nastali septembra leta 1990, ko je bila v Bevkovi rojstni vasi Zakojca osrednja prireditelj v počastitev stoletnice pisateljevega rojstva. Ta dan je bila Bevkova obnovljena domačija kot kulturni spomenik odprta javnosti. V njej je predstavljeno značilno bivalno okolje bajtarske družine na začetku 20. stoletja ter prek knjig, fotografij in predmetov orisana pisateljeva življenjska pot.

Razstava bo na ogled predvidoma do konca novembra 2020.

Aleksandra Pavšič Milost

Slovenci, za zmiraj gre!

Razstava ob 100. obletnici koroškega plebiscita, Narodni muzej Slovenije,
10. oktober 2020–11. april 2021

Razstava in spremljajoča monografija (v slednji so poleg vseh razstavljenih dokumentov objavljeni tudi prispevki, ki opisujejo dogajanje v obravnavanih obdobjih) sta zastavljena na ta način, da se ne osredotočata samo na izvedbo plebiscita 10. oktobra 1920. Osvetljujeta tudi dogodke, dejanja in vzroke, ki so privedli do tega usodnega mejnika v slovenski zgodovini. Koroški plebiscit je namreč v marsičem pokvaril koncept Zedinjene Slovenije, ki je bil temelj slovenske nacionalne politike 19. in dobršnega dela 20. stoletja – posledica plebiscitnega izida je bila izguba 11 % ozemlja in 10 % prebivalstva.

Na razstavi je predstavljenih 243 arhivskih dokumentov in fotografij ter 29 muzejskih predmetov. Velika večina gradiva je javnosti predstavljena prvič.

Če v zvezi z dokumenti povzamemo največje sklope gradiva, ki je predstavljeno na razstavi, lahko ugotovimo, da prihaja arhivsko gradivo večinoma iz Arhiva Republike Slovenije, pri čemer glavnina izvira iz dveh fondov – Fonda Inštituta za narodnostna vprašanja SI AS (1164) in osebne fonda Lojzeta Ude (SI AS 1193). Ta dva fonda sta odraz sistematičnega pridobivanja arhivskega gradiva in raziskovanja koroškega vprašanja v obdobju po razpadu monarhije – tako Inštituta za narodnostna vprašanja kot Lojzeta Ude osebno. Ude je bil kot dolgoletni direktor omenjenega inštituta in kot udeleženec bojev oziroma agitacijskih plebiscitnih naporov tudi osebno izrazito motiviran in angažiran pri kasnejšem pridobivanju arhivskega gradiva oziroma spominov takrat še živčih udeležencev prelomnih koroških dogodkov. Gradivo, ki je za razstavo izbrano iz njegovega osebne fonda, se nanaša pretežno na obdobje bojev in krhkega premirja na južnem Koroškem od prevrata leta 1918 do srede leta 1919. Večina dokumentov, izbranih iz fonda Inštituta za narodnostna vprašanja, priča o obdobju jugoslovanske uprave od julija 1919 do julija 1920 in obdobju nadzora Mednarodne plebiscitne komisije v coni A (21. julij–18. november 1920). Propagandno gradivo v zvezi s koroškim plebiscitom (tako avstrijskega kot jugoslovanskega tabora) je v Sloveniji najcelovitejše ohranjeno v Zbirki Koroški plebiscit (SI PAM 1760) iz Pokrajinskega arhiva Maribor ter je temu primerno obsežno in izčrpno na razstavi tudi predstavljeno.

Fotografije, ki učinkovito slikovito dopolnjujejo arhivsko gradivo, so v glavnem iz dveh virov – iz Muzeja novejšje zgodovine Slovenije (fond Srečko